

СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ШКОЛЯРІВ
В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗSOCIO-COMMUNICATIVE ASPECTS OF SCHOOLCHILDREN'S DEVELOPMENT
IN THE CONDITIONS OF DISTANCE LEARNING: SOCIOLOGICAL ANALYSIS

У статті розглядається низка актуальних проблем дистанційного навчання старшокласників, здійснено аналіз змісту наукових підходів до вивчення явища дистанційного навчання і окреслене проблемне поле соціологічного моніторингу характеру і якості дистанційного навчання в сучасних освітніх закладах в умовах сьогодення. Встановлено найбільш часто використовувані учасниками освітнього процесу мережеві ресурси для проведення занять під час дистанційного навчання, основні переваги та недоліки дистанційного навчання, ставлення до продовження навчання в дистанційному форматі. Методом емпіричного дослідження виявлено ставлення школярів до дистанційного навчання та характер змін поведінки членів досліджуваної групи в ході дистанційних занять. За результатами опитування «Використання технологій дистанційного навчання в освітньому процесі» аналізуються зміни в характері й інтенсивності комунікацій старшокласників позаурочний час в умовах дистанційного навчання, виявляються основні чинники негативних впливів дистанційної форми навчання. Встановлено зв'язок розвитку комунікативних здібностей учнів засобами дистанційного навчання та вимушених змін у формах спілкування суб'єктів навчального процесу, характеру стосунків учнів з батьками і однокласниками. Обґрунтовується потреба подальшого дослідження проблем дистанційного навчання, зокрема, опрацювання соціально-комунікативних аспектів розвитку школярів в умовах дистанційного навчання засобами соціальної психології та якісних соціологічних досліджень.

Ключові слова: дистанційне навчання, комунікація в освітньому середовищі, соціо-

логічний підхід, соціологічний аналіз, школярі старших класів.

The article considers a number of topical issues of distance learning for high school students, analyzes the content of scientific approaches to the study of distance learning and outlines the problem field of sociological monitoring of the nature and quality of distance learning in modern educational institutions in today's conditions. The most frequently used online resources by participants in the educational process for conducting classes during distance learning, the main advantages and disadvantages of distance learning, the attitude to continuing education in distance learning. The method of empirical research revealed the attitude of students to distance learning and the nature of changes in the behavior of members of the study group during distance learning. According to the results of the survey «The use of distance learning technologies in the educational process» analyzes changes in the nature and intensity of communication of high school students in extracurricular activities in distance learning, identifies the main factors of negative effects of distance learning. The connection between the development of students' communicative abilities by means of distance learning and forced changes in the forms of communication of the subjects of the educational process, the nature of the relationship of students with parents and classmates. The need for further research on the problems of distance learning, in particular, the development of socio-communicative aspects of student development in terms of distance learning by means of social psychology and qualitative sociological research.

Key words: distance learning, communication in the educational environment, sociological approach, sociological analysis, high school students.

УДК 316.33

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2022.35.2>

Глебова Н.І.

д. соц. н.,
професорка кафедри соціології
Мелітопольський державний
педагогічний університет імені Богдана
Хмельницького

Афанасьєва Л.В.

к. філос. н.,
доцентка кафедри соціології
Мелітопольський державний
педагогічний університет імені Богдана
Хмельницького

Глинська Л.Ф.

к. філос. н.,
доцентка кафедри соціології
Мелітопольський державний
педагогічний університет імені Богдана
Хмельницького

Вступ. Сьогодення диктує нам певні вимоги щодо впровадження дистанційного навчання, яке в силу багатьох причин стало викликом для всіх учасників освітнього процесу [2]. Чинне для української освіти «Положення про дистанційне навчання» визначає дистанційне навчання як індивідуалізований процес набуття знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчального процесу у спеціалізованому середовищі, яке функціонує на базі сучасних психолого-

педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій [6].

Несподіваний для більшості учнів, батьків і педагогів перехід всієї середньої освіти України на дистанційну форму навчання в умовах вимушеного карантину, пов'язаного з пандемією КОВІД-19, висвітлив і низку проблем, які щоденно відчувають всі учасники освітнього процесу, зокрема проблему педагогічну – відсутність очного спілкування вчителя й учня, а отже, і повноцінного індивідуального підходу до школярів в навчанні й вихованні [8]. Хоча більшість з очевидних проблемних ситуацій стосу-

ються, насамперед, недостатньої технічної забезпеченості всіх учасників процесу навчання, або певного рівня навичок, з огляду на низку чинників, існує потреба виявити актуальні запити школярів та наявні можливості поліпшення ситуації засобами соціологічного дослідження.

Стан розробки проблеми. Важлива роль у дослідженнях різнопланових проблем розвитку дистанційної освіти як сукупності сучасних технологій, що забезпечують доставку інформації в інтерактивному режимі за допомогою використання ІКТ [9, с. 27–31; 10] відводиться вивченню соціальних і психологічних аспектів дистанційного навчання в умовах карантину, викликаного пандемією Ковід-19, зокрема засобами таких наук, як соціальна психологія, педагогіка, соціологія [8].

Разом з тим, на нашу думку, досі бракує як системного аналізу отриманих даних, так і якісних та кількісних соціологічних досліджень впливів дистанційного методу на ставлення старшокласників до освіти та змін локального (в рамках школи, класу) характеру, викликаних впровадженням дистанційної освіти. Актуальність даного соціологічного дослідження зумовлена потребою уточнення ролі чинників впливу дистанційного навчання на характеристики освітнього середовища, характеру змін у соціальних аспектах розвитку старшокласників та розробки рекомендацій для учнів, педагогів, батьків, адміністрацій шкіл.

Виклад основного матеріалу. Аналіз результатів онлайн-опитування 120,5 тис. батьків, 44,1 тис. учнів, 43,4 тис. вчителів, 3,9 тис. керівників ЗСО у всіх регіонах України з метою вивчення стану дистанційного навчання в умовах карантину, запровадженого для запобігання поширенню хвороби COVID-19, [1, с. 1], дають змогу стверджувати, що незначній більшості опитаних учнів (54,6 %) подобається навчатися дистанційно. Подібна відповідь була і у більшості батьків (50,3 %).

Проте 45,4 % учнів зазначили, що їм не подобається навчатися дистанційно. Про подібне ставлення їхніх дітей до дистанційного навчання вказали і 48 % опитаних батьків. 72,2 % керівників шкіл вказали, що не всі учні виходять на зв'язок, виконують домашні завдання, беруть участь в онлайн-уроках, і що більшість шкіл (55,53 %) виявилися не готовими до здійснення освітнього процесу в умовах карантину. Більшість (62,35 %) директорів вказали на відсутність необхідної техніки вдома у значної частини вчителів та/або учнів. Разом з тим, 36,9 % батьків зазначили, що їхнім дітям важко засвоїти

нову тему, а 29,9 % вчителів поскаржилися, що неможливо якісно пояснити навчальний матеріал під час дистанційного проведення уроків [1, с. 4–5].

Інше опитування – Освітньої агенція міста Києва, що охоплювало 90 тисяч респондентів – учнів з 4-го до 11-го класу, батьків і вчителів і методом електронного анкетування у два етапи – на початку квітня і в перший тиждень травня 2020 року [4] дозволило вивити, що у столиці дистанційним навчанням було охоплено 78 % школярів, тобто майже кожен п'ятий київський школяр, не був залучений до освітнього процесу методом комунікації з учителем. 25 % батьків таких школярів пояснили це браком технічних засобів або ж Інтернету, третина киян з тих 22 % навіть не намагалася наздоганяти пройдений матеріал самостійно із зошитами й книжками і лише половина київських школярів з опитаних регулярно виконувала домашнє завдання, решта – вже як виходило.

Понад половину школярів (56 %) визнали, що робити «домашку» стало довше і важче, ніж до карантину. Дуже показовими є порівняння освіти в школі та вдома з досвіду батьків, учнів та вчителів, де на користь традиційного навчання на противагу дистанційному висловилось 70 % учнів, 80 % батьків та 90 % учителів. Тобто найважче далася дистанційна освіта саме вчителям і 38 % з них поскаржилися на проблеми технічного характеру та брак зв'язку з учнями (41 %). А також загалом на брак відповідного досвіду (37 %), через що підготовка до онлайн-уроків забирала в них більше часу [4].

Аналіз результатів онлайн-опитування батьків дітей, які навчаються у закладах загальної середньої освіти України «Навчання дітей під час карантину», проведеного службою освітнього омбудсмена (8056 відповідей від респондентів з усіх регіонів України) дозволило виявити орієнтовну модель проблем, з якими учні та їхні батьки зіткнулися під час карантину [7].

Організаційні та навчальні:

- відсутність розкладу та/або його неузгодженість;
- онлайн-трансляції та комунікація через різні платформи;
- невідповідний обсяг завдань і онлайн-уроків (забагато/замало);
- недостатній час для виконання завдань;
- складнощі викладу нових тем;
- складнощі з контролем за виконанням завдань та оцінювання;
- недостатні знання батьків, щоб допомогти дітям.

Психоемоційні:

- відсутність у дітей вміння вчитися самостійно;
- низька мотивація до навчання;
- напруга через боязнь помилки та тиску з боку вчителя;
- надмірне навантаження;
- нестача спілкування із вчителем та ровесниками;
- несприйняття дистанційного навчання як такого.

Технічні:

- відсутність чи застарілість комп'ютерного обладнання та програмного забезпечення в сім'ях та у вчителів;
- недостатній рівень ІКТ-компетенцій у вчителів та батьків;
- погана якість інтернет- та/або мобільного підключення;
- відсутність стандартизованої онлайн-платформи для дистанційного навчання;

Наведені вище висновки у повній мірі підтверджуються зробленим нами оглядом низки матеріалів ЗМІ та експертних оцінок [1; 4; 7; 8].

Опираючись на встановлені засади вивчення проблеми нами було проведене соціологічне дослідження серед школярів 8–9 класів. Виходячи зі встановленого проблемного поля, основна увага нашого дослідження акцентувалась на соціально-комунікативних аспектах проблеми [1; 7].

Учням було запропоновано заповнити онлайн-анкету «Використання технологій дистанційного навчання в освітньому процесі». Опитування складалося з 11 питань. Респондентами стали учні 8–9 класів закладів середньої освіти міста Мелітополь.

На питання «Які ресурси та засоби навчання використовують вчителі вашої школи для проведення занять під час дистанційного навчання?» учасники опитування підтвердили, що вчителями надава-

лася перевага обміну завданнями через E-mail – 51,2 % опитаних, новій платформі «MOODLE» – 44,2 %, заняттям у форматі Zoom-конференцій – 25,6 %, отриманню домашніх завдань та спілкуванню через Viber – 20,9 %. Серед варіантів «Інше» 11,6 % учасників опитування зазначили Діскорд, Gnomio. Не численними були варіанти Skype та Google-classroom, що виражені показниками 4,7 та 2,3 % відповідно. Також результати опитування показали, що для організації освітньої діяльності не використовувалися конференції Google-Meet.

Ставлення учнів до дистанційного навчання оцінювалось за 5-бальною шкалою, де 1 – виражав повне не погодження з даним питанням, а 5 – цілковита згода (табл. 1).

Зазначимо, що під час дистанційної форми навчання втричі збільшилася кількість учнів, що оволоділи матеріалом на високому рівні.

Учнів, що навчалися на достатньому рівні стало менше – 55,8 %, зменшилася кількість здобувачів освіти, що отримували оцінки середнього рівня – 11,7 %, хоча з'явилися такі, що отримали результатами оцінювання початкового рівня.

Зі значущих переваг дистанційного навчання варіант «Доступ до освітніх ресурсів можливий у будь-який зручний час» обрали 79,1 % опитаних. Для 74,4 % респондентів важливою була можливість засвоєння матеріалу у зручному темпі, за необхідності можна переглянути вивчений матеріал. Відсутність прив'язки до місця проведення заняття для 69,8 % учнів 8–9 класів дала можливість займатися вдома, у парку, інших місцях. Не достатньо важливою умовою для 18,6 % учасників опитування була гнучкість освітньої програми. По 4,7 % обрали варіант «Інше (з'являється більше вільного часу) та Переваги відсутні.

Таблиця 1

Характеристика ставлення учнів до дистанційного навчання

Під час дистанційного уроку можна активно спілкуватися у соціальних мережах.	7 %	16,3 %	27,9 %	27,9 %	20,9
Під час онлайн-уроку вчителя можна слухати, не встаючи з ліжка.	18,6	20,9	14,0	27,9	18,6
Онлайн навчання – не перешкода до перегляду улюблених телевізійних передач, ютуб-каналів тощо.	14,0	23,2	16,3	27,9	18,6
Під час онлайн-навчання з'являється більше вільного часу.	30,2	27,9	20,9	14,0	7,0
Під час дистанційного навчання не треба витратити час на дорогу до школи та додому.	62,8	20,9	2,3	11,7	2,3
Онлайн навчання дозволяє гнучко планувати свою завантаженість протягом дня.	23,3	39,4	23,3	9,3	4,7
Дистанційне навчання примушує відповідальніше ставитися до виконання домашніх завдань.	18,6	32,6	20,9	16,3	11,6
Дистанційне навчання – це більше навантаження на вчителя.	18,6	30,2	25,6	18,6	7,0
Онлайн навчання знижує якість знань учнів.	14,0	27,9	18,6	27,9	11,6

Щодо найбільш значущих недоліків дистанційного навчання низьку якість засвоєння навчального матеріалу вказали – 53,5 % респондентів; відсутність особистого контакту з педагогами – 48,8; слабе бажання вчитися поза закладом – 46,5; відсутність чіткого розпорядку та режиму дня – 37,2; залучення батьків до освітнього процесу – 30,2; технічні складнощі з організацією освітнього процесу – 18,6. Разом з тим, 2,3 % учасників зазначили, що через домашню обстановку зникало бажання вчитися.

Важливим чинником впливу на розвиток учнів засобами дистанційного навчання стають вимушені зміни у формах спілкування. Так, лише 48,8 % опитаних регулярно підтримували спілкування з однокласниками у позаурочний час, 44,2 % респондентів – робили це інколи, а 7 % учнів 8–9 класів майже повністю припинили спілкування.

Результати змін у стосунках учнів з батьками подано в рис. 1.

За результатами опитування щодо ставлення здобувачів освіти до можливого навчання у дистанційному форматі в майбутньому, дуже розчарованими відчують себе 11,6 % опитаних, розчарованими – 27,9 %. Для 23,3 % респондентів не важлива форма навчання. Така ж кількість учасників опитування зрадіє та 13,9 % дуже зрадіє такій формі.

Висновки. Аналіз результатів проведеного соціологічного онлайн-опитування «Використання технологій дистанційного

навчання в освітньому процесі» дає змогу зробити наступні висновки:

1. Більшість респондентів задоволені організацією дистанційного навчання у школі, рівень навчальних досягнень учнів під час дистанційної форми навчання змінився – втричі збільшилася кількість учнів, що оволоділи матеріалом на високому рівні, але з'явилися учні з результатами оцінювання початкового рівня.

2. Переважна більшість опитаних учнів відзначили, що перевагою дистанційної форми навчання є доступ до освітніх ресурсів у зручний час; можливість засвоєння матеріалу у зручному темпі, за необхідності можна переглянути вивчений матеріал; відсутність прив'язки до місця проведення заняття.

3. Разом з тим, до негативних аспектів дистанційної форми навчання школярами віднесено низьку якість засвоєння навчального матеріалу, відсутність особистого контакту з педагогами; слабшу мотивацію до навчання поза закладом; відсутність чіткого розпорядку та режиму дня.

4. Оскільки важливим чинником впливу на розвиток учнів засобами дистанційного навчання стають вимушені зміни у формах спілкування суб'єктів навчального процесу, що впливають на характер стосунків учнів з батьками і однокласниками, дистанційне навчання як явище стало викликом для всіх учасників освітнього процесу: вчителів, батьків та особливо учнів, вказані аспекти потребують нагального наукового допра-

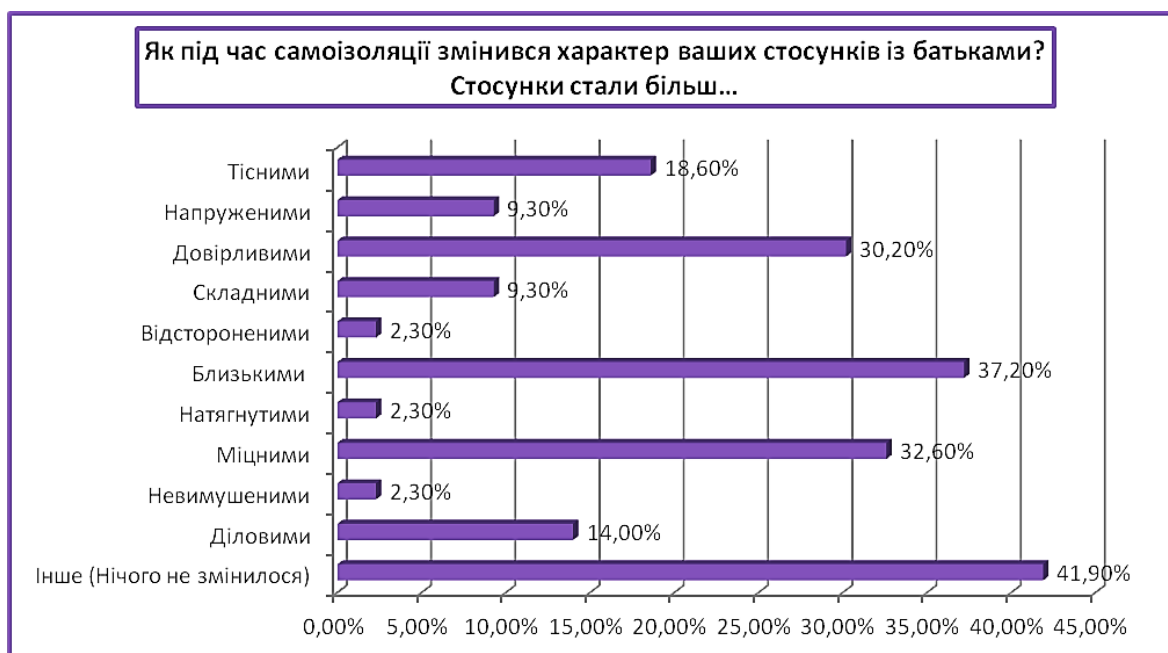

Рис. 1. Характер стосунків з батьками

цювання як засобами соціальної психології так і більш деталізованих якісних соціологічних досліджень соціально-комунікативних аспектів навчання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аналітична довідка щодо організації дистанційного навчання у закладах загальної середньої освіти в умовах карантину (за результатами онлайн-анкетування учасників освітнього процесу). URL: <https://rakhiv-osvita.gov.ua/2020/06/02/>

2. Дистанційне навчання: психологічні засади : монографія. Смульсон М. Л., Машбиць Ю. І., Жалдак М. І. та ін.; за ред. М. Л. Смульсон. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012.

3. За чи проти? 6 плюсів і мінусів дистанційного навчання, які нам треба обговорити. URL: <https://osvitoria.media/>

4. П'єцух М. Право на освіту: що пішло не так з дистанційним навчанням і як діяти далі. URL: <https://zmina.info>

5. Полат Е. С. Петров А. Є. Дистанційне навчання: яким йому бути? Педагогіка. 2012. № 7. С. 29–34.

6. Положення про дистанційне навчання, затвердженим наказом МОН від 25.04.2013 № 466. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0703-13>

7. Результати опитування батьків «Навчання дітей під час карантину». URL: <https://eo.gov.ua/wp-content/uploads/2020/04/Rezultaty-opytuvannia-22Navchannia-ditey-pid-chas-karantynu22.pdf>

8. Совсун І. Нова освітня реальність: які виклики ставить карантин перед школою, та як дати їм раду. URL: <https://zmina.info/articles/pravo-dytyny-na-osvitu-pidsumky-navchalnogo-roku-z-karantynnymy-osoblyvostyamy/>

9. Шуневич Б. Дистанційна освіта: Теорії автономії і незалежного навчання. Педагогіка і психологія професійної освіти. 2002. № 6. С. 27–31.

10. Keegan D. Foundations of distance education. London and New York : Routledge. 3rd revised edition, 1996. 224 p.